

Sygn. akt IV CSK 360/06

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 30 stycznia 2007 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Mirosława Wysocka (przewodniczący, sprawozdawca)

SSN Barbara Myszka

SSN Tadeusz Żyźnowski

w sprawie z powództwa L. L. i E. L.
przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej "N." w E.
o zapłatę,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej
w dniu 30 stycznia 2007 r.,
skargi kasacyjnej powodów
od wyroku Sądu Apelacyjnego w [...]
z dnia 26 czerwca 2006 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok w części oddalającej powództwo
i apelację (punkt I - 2 i II) oraz orzekającej o kosztach
postępowania (punkt I - 3 i III) i w tym zakresie sprawę przekazuje
Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania
i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania kasacyjnego.**

Uzasadnienie

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 26 czerwca 2006 r. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w E., którym w całości oddalono powództwo E. L. i L. L. przeciwko Spółdzielni Mieszkaniowej „N.” o zapłatę 80 tysięcy zł z odsetkami, i zasądził od pozwanej na rzecz powodów solidarnie kwotę 10 797zł z odsetkami, oddalając powództwo w pozostałej części.

Wyrok ten oparty został na następujących podstawach.

W styczniu 1995 r. pozwana, po uiszczeniu przez powoda ustalonej przez nią kwoty wkładu budowlanego, przydzieliła powodowi lokal użytkowy na warunkach spółdzielczego prawa do lokalu użytkowego w celu prowadzenia działalności gospodarczej, zarejestrowanej w ewidencji działalności gospodarczej. Powód zadeklarował prowadzenie w lokalu takiej działalności, i istotnie ją prowadził. W dacie wpłacania wkładu budowlanego i wydawania przydziału powodowie pozostawali (nadal pozostają) w związku małżeńskim.

W toku inwentaryzacji lokali spółdzielni w 2003 r. ujawniono, że lokal użytkowy ma powierzchnię mniejszą, niż wskazana w przydziale, po czym sporządzono aneks do przydziału lokalu, korygujący tę powierzchnię. Spółdzielnia odmówiła powodowi zwrotu „nadpłaty wartości wkładu budowlanego”, wynikającej z zawyżenia powierzchni przydzielonego lokalu. Wysokość tej nadpłaty, stanowiącej według powodów nienależne świadczenie uzyskane przez spółdzielnię kosztem ich majątku, wynosiła 10 853zł; powodowie domagali się zasądzenia tej kwoty po jej zwaloryzowaniu na podstawie art. 358³ § 3 k.c., co – według ich wyliczeń – uzasadniało roszczenie o zapłatę 80 tysięcy zł.

Sąd Apelacyjny ustalił, że powód, w wyniku zawyżenia wkładu budowlanego, „nadpłacił” z tego tytułu kwotę 10 797,87zł., a także ustalił, że skutecznie uchylił się on od skutków oświadczenia woli o akceptowaniu wyliczonego przez spółdzielnię wkładu. Sąd ocenił, że świadczenie uzyskane przez pozwaną ponad należną kwotę wkładu budowlanego, jest świadczeniem nienależnym w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. i na tej podstawie zasądził na rzecz powodów wymienioną kwotę.

W ocenie Sądu Apelacyjnego, świadczenie to nie podlega waloryzacji ze względu na wyłączenie przewidziane w art. 358¹ § 4 k.c. Sąd stwierdził, że pomimo, iż stosunki pomiędzy powodem a pozwaną wiążą się niewątpliwie ze stosunkiem spółdzielczym łączącym strony, to bez przesłanki w postaci prowadzenia przez powoda działalności gospodarczej, stosunek ten nie mógłby zostać nawiązany. Wynika z tego, że świadczenie powoda w postaci wkładu budowlanego, wniesionego w związku z przydziałem lokalu użytkowego, pozostaje w związku z prowadzeniem działalności gospodarczej, co eliminuje możliwość jego sądowej waloryzacji, wobec wskazanego ustawowego wyłączenia.

Sąd Apelacyjny, stwierdziwszy, że związek dochodzonego roszczenia z prowadzeniem działalności gospodarczej wskazuje na zasadność podniesionego przez pozwaną zarzutu przedawnienia, zarzutu tego nie uwzględnił „ze względu na zasady współżycia społecznego (art. 5 k.c.)”.

Sąd wypowiedział się także co do ewentualnych podstaw do przypisania pozwanej odpowiedzialności z tytułu niedozwolonego, uznając że chociaż co do zasady nie byłaby ona wykluczona, to powodowie nie wykazali, aby ewentualna szkoda przewyższała „kwotę nominalną”. Jako zasadniczą wskazał jednak tę okoliczność, że skoro wskazywana przez powodów podstawa roszczenia (zwrot nienależnego świadczenia) została uznana przez Sąd za prawidłową i przyjęta za podstawę orzeczenia, to rozważania co do ewentualnych innych podstaw żądania są bezprzedmiotowe.

Skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego powodowie oparli na obu podstawach przewidzianych w art. 398³ § k.p.c.

Naruszenie prawa materialnego polegało, według skarżących na: 1. błędnej wykładni i w konsekwencji niewłaściwym zastosowaniu art. 358¹ § 3 i 4 k.c. w związku z art. 31 k.r.op. „polegającym na uznaniu”, że wchodzące w skład małżeńskiej wspólności majątkowej roszczenie o zwrot części wkładu budowlanego, nadpłaconego przez powodów wskutek zawyżenia przez spółdzielnię kosztów budowy lokalu użytkowego, przydzielonego jednemu z małżonków w związku z prowadzoną przez niego osobiście działalnością gospodarczą, nie podlega waloryzacji 2. błędnej wykładni i w konsekwencji niezastosowaniu art. 361

§ 2 i 363 § 2 k.c. przez uznanie, że rozmiar odszkodowania należnego powodom odpowiada wysokości spełnionego przez nich nienależnie świadczenia w wysokości nominalnej.

Uchybienie przepisom postępowania, mogące mieć istotny wpływ na wynik sprawy, polegało - według skarżących – na naruszeniu art. 217 § 2 i art. 227 k.p.c. w związku z art. 382 i 391 § 1 k.p.c. przez pominięcie dowodu z opinii biegłego dla ustalenia aktualnej wartości spornego lokalu.

Jako istotne zagadnienie prawne występujące w sprawie powodowie wskazali „dopuszczalność sądowej waloryzacji roszczeń objętych małżeńską wspólnością majątkową, związanych z działalnością gospodarczą prowadzoną osobiście tylko przez jednego z małżonków”.

W oparciu o powołane podstawy skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku w części oddalającej powództwo oraz apelację powodów i przekazanie w tym zakresie sprawy do ponownego rozpoznania Sądowi drugiej instancji.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Powodowie dochodzą zwrotu zwaloryzowanego w oparciu o art. 358¹ § 3 k.c. świadczenia nienależnie spełnionego na rzecz pozwanej. Waloryzacja sądowa, przewidziana we wskazanym przepisie dotyczy zobowiązań pieniężnych *sensu stricto*. Nie zaliczają się do nich zobowiązania z natury niepieniężne, ze świadczeniem pieniężnym, do których z zasady przynależą zobowiązania z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia. Jednakże w orzecznictwie sądowym niemal jednolicie przyjmuje się, że jeżeli przedmiotem nienależnego świadczenia była od początku określona suma pieniężna, dopuszczalna - co do zasady – jest jego sądowa waloryzacja (por., m.in., uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 8 października 1992 r., III CZP 117/92, OSNC 1993/4/57 oraz uzasadnienia wyroków z dnia 20 grudnia 1995 r., I CRN 191/95, OSNC 1996/4/61 i z dnia 17 stycznia 2002 r., III CKN 1500/00, OSNC 2002/11/140). Chociaż Sąd Apelacyjny pod tym kątem sprawy nie rozważał, niewątpliwie podzielił przytoczone stanowisko, które pozostało także niezakwestionowane przez strony.

W tej sytuacji należało rozstrzygnąć, czy świadczenie nienależnie uiszczone na rzecz pozwanej (ustalenie wiążące) i podlegające zwrotowi na podstawie art.

410 § 2 k.c. (niezakwestionowana podstawa prawna rozstrzygnięcia) może być – co do zasady – zwaloryzowane przez sąd na podstawie art. 358¹ § 3 k.c., czy też powodowie z żądaniem takim nie mogli skutecznie wystąpić, gdyż zostało ono wyłączone przez § 4 art. 358¹ k.c.

Częściowe uwzględnienie powództwa zostało oparte na przyjęciu przez Sąd istnienia po stronie powodów zasadniczego uprawnienia do zwrotu nienależnego świadczenia, a jego oddalenie w pozostałym zakresie - na zanegowaniu istnienia odrębnego uprawnienia do żądania zmiany wysokości tego świadczenia (waloryzacji).

Art. 358¹ § 1 k.c. statuuje zasadę nominalizmu, § 2 dopuszcza odstępstwo od niej na podstawie tzw. umownej klauzuli waloryzacyjnej, § 3 pozwala na odstępstwo w formie tzw. waloryzacji sądowej, którą z kolei wyłącza § 4, powodując w sytuacjach w nim przewidzianych „powrót” do zasady wyrażonej w § 1.

Orzecznictwo na tle art. 358¹ § 4 k.p.c. w znacznej mierze koncentrowało się na kwestii zakresu pojęcia „świadczenia pozostającego w związku z prowadzeniem przedsiębiorstwa”. Po pierwotnych wahaniach utrwaliło się szerokie rozumienie tego pojęcia (por. wyroki z dnia 27 stycznia 1995 r., I CRN 179/74, OSNC 1995/6/99 i z dnia 7 stycznia 1997 r., ICKN 33/96, OSNC 1997/5/56).

Przy utrzymaniu zasady nominalizmu, z dopuszczeniem w jej obrębie jedynie wąskich możliwości waloryzacji, możliwości te wyłączono w stosunku do świadczeń należących do obrotu gospodarczego. W orzecznictwie podnoszono, że ocena charakteru świadczenia z punktu widzenia kryterium przewidzianego w art. 358¹ § 4 k.p.c. musi być zawsze skonkretyzowana na podstawie danych okoliczności sprawy.

W sprawie niniejszej zostało ustalone, i uznane także przez skarżącego (co wprost wynika ze sformułowania podstaw skargi i uzasadnienia wniosku o przyjęcie jej do rozpoznania), że całe świadczenie w postaci wkładu budowlanego, związanego z przydziałem lokalu użytkowego w celu prowadzeniu w nim przez powoda działalności gospodarczej, było świadczeniem pozostającym w związku z prowadzeniem przezeń przedsiębiorstwa w rozumieniu art. 358¹ § 4 k.c. Ten aspekt sprawy pozostał zatem poza rozważaniami w postępowaniu kasacyjnym.

Sąd Apelacyjny nie objął swoją oceną podnoszonej przez skarżących okoliczności, że świadczenie zostało spełnione ze środków majątku wspólnego powodów – małżonków, z których tylko jedno prowadziło przedsiębiorstwo i że oboje małżonkowie wystąpili z żądaniem jego zwrotu i waloryzacji. Tymczasem okoliczność ta nie była obojętna z punktu widzenia przesłanek zastosowania art. 358¹ § 4 k.p.c., który został przyjęty za podstawę oddalenia powództwa w zaskarżonej obecnie części.

Zasądzając na rzecz powodów kwotę odpowiadającą świadczeniu nienależnie spełnionemu („nadpłacie” wkładu), Sąd Apelacyjny przyjął, że zwrot świadczenia przysługuje obojgu powodom, najwyraźniej więc uznał oboje za stronę stosunku zobowiązaniowego ze spółdzielnią, kwalifikowanego w oparciu art. 410 § 2 w zw. z art. 405 k.c.

Powołując się na przeszkodę w domaganiu się waloryzacji sądowej, wynikającą z art. 358¹ § 4 k.p.c., Sąd nie wziął pod uwagę, że przepis pozbawia tego żądania „stronę prowadzącą przedsiębiorstwo”, a nie są nią małżonkowie, z których przedsiębiorstwo prowadziło tylko jedno (powód). W ustalonych okolicznościach sprawy nie ma zatem tożsamości pomiędzy stroną stosunku zobowiązaniowego, domagającą się waloryzacji (powodowie - małżonkowie), a stroną prowadzącą przedsiębiorstwo, z którego prowadzeniem świadczenie pozostawało w związku (powód). Oznacza to, że stan faktyczny nie odpowiada dyspozycji powołanej normy.

Nie można odmówić racji skarżącym, gdy podnoszą, że związek roszczenia z działalnością gospodarczą prowadzoną osobiście przez jednego z małżonków nie może być „automatycznie odnoszony” do współmałżonka nieprowadzącego przedsiębiorstwa, gdy świadczenie zostało spełnione z majątku objętego wspólnością (współwłasnością łączną).

Ponadto, jak zawsze, ocena przesłanek zastosowania art. 358¹ § 4 k.p.c., winna uwzględniać konkretne okoliczności sprawy.

W sprawie niniejszej istotny jest fakt, że świadczenie zostało spełnione z majątku wspólnego małżonków, pomniejszeniu uległa zatem wspólna masa majątkowa, a zubożeni w wyniku nienależnego świadczenia zostali oboje

małżonkowie. Zarówno roszczenie o zwrot tego świadczenia, jak i o zmianę sposobu spełnienia świadczenia, przysługuje obojgu małżonkom.

Jak wcześniej wskazano, w orzecznictwie dopuszcza się sądową waloryzację nienależnie spełnionego świadczenia pieniężnego na podstawie art. 358¹ § 3 k.p.c. Wyłączenie dopuszczalności waloryzacji przewidziane w art. 358¹ § 4 k.p.c. ma w istocie na celu utrzymanie zasady nominalizmu w odniesieniu do wierzytelności związanych z prowadzeniem przedsiębiorstwa, z reguły wynikających z zobowiązań umownych należących do obrotu gospodarczego. Trudno dostrzec, by zakładany cel omawianego wyłączenia odnosił się do stosunku powstałego pomiędzy stronami w sprawie niniejszej, a więc do sytuacji, w której świadczenie zostało spełnione w związku z oświadczeniem woli złożonym pod wpływem błędu, uznanego za podstawą skutecznego uchylecia się od jego skutków.

Z omówionych względów, w ustalonym stanie faktycznym sprawy, wadliwe było nieuwzględnienie żądania powodów z powołaniem się na wyłączenie przewidziane w art. 358¹ § 4 k.c.

Trzeba jednocześnie podkreślić, że dotychczas (ze względu na przyjętą podstawę rozstrzygnięcia) poza ustaleniami i oceną Sądu pozostała zasadnicza kwestia, czy zachodzą przesłanki do dokonania sądowej waloryzacji świadczenia na podstawie art. 358¹ § 3 k.c.

Co do dalszych zarzutów skargi kasacyjnej, naruszenia art. 361 § 2 i 363 § 2 k.c. oraz związanych z nimi zarzutów naruszenia przepisów postępowania, odnoszących się do „rozmiaru odszkodowania” należnego powodom w związku ze spełnieniem nienależnego świadczenia, należało je ocenić jako nieuzasadnione. Powodowie dochodzili zwrotu nienależnego świadczenia i jego waloryzacji. Sąd przyjął za wykazaną podstawę faktyczną i prawną w zakresie nienależnego świadczenia i uwzględnił roszczenie o jego zwrot, nie uwzględniając jedynie żądania waloryzacji. Przy zbiegu roszczeń z różnych tytułów, doszło do wyboru roszczenia przez wierzycieli, i do jego uwzględnienia przez Sąd. Możliwość wyboru podstawy roszczenia została w ten sposób „skonsumowana”. Należność zasądzona z tytułu nienależnego świadczenia nie może podlegać następnie

„przeliczeniu” według zasad właściwych dla ustalania odszkodowania z tytułu czynu niedozwolonego.

W tej sytuacji już tylko ubocznie należy zauważyć, że w ramach podstaw skargi kasacyjnej nie powołano przepisu, który miałby stanowić podstawę odpowiedzialności deliktowej pozwanego, lecz jedynie przepisy mogące mieć zastosowanie w dalszej kolejności, dopiero na etapie ustalania wysokości szkody.

Z omówionych przyczyn Sąd Najwyższy, stosownie do art. 398¹⁵ § 1 zdanie pierwsze k.p.c., orzekł jak w sentencji.